

Леонід Полтава

Маленький
Дзвонар
із
Конюшоту



○
Історичні Оповідання

Леонід Полтава

Маленький Дзвонар із Конюшого

Історичні оповідання



Об'єднання Працівників Дитячої Літератури

Торонто

Р. Б. 1969

Нью-Йорк

Leonid Poltava

THE LITTLE BELL-RINGER FROM KONOTIP

Historic Stories for Children
In Ukrainian

Ass-n of Ukrainian Writers for Children
Toronto A.D. 1969 New York

Copyright by Author

Віньета М. Михалевича

Ілюстрації М. Михалевича і М. Дмитренка

Всі права застережені

Для дітей молодшого й старшого шкільного віку

Printed by:
HARMONY PRINTING LTD.
3194 Dundas Street West, Toronto 9, Ont., Canada

Маленький Дзвонар із Конотопу

Уже майже три місяці стоїть за валами у славному місті Конотопі хоробре військо полковника Гуляницького. Розлютована московська кіннота не раз накидалася тічкою на Конотіп, не раз у місті вибухали пожежі від гарматних ядер — а все ж українці не здавалися і не думали здаватися ворогові.

Вся Україна знала, що під Конотопом вирішиться її доля: або жити вільно й незалежно на своїй землі, або потрапити в московську неволю.

Знав про це й гетьман України Іван Виговський. Поки вороги штурмували Конотіп, він почав швидко збирати козацькі сили, найняв на підмогу татарське військо, а також відважних сербських стрільців. Було з ким воювати — проти України виступала понад стотисячна московська армія.

**
*

На високій дзвіниці, що маячить над принишклим Конотопом, стоять двоє: сивий згорблений дідусь Яким і його помічник, маленький дзвонар Павлик. Вони дуже втомлені, бо щойно перестали розгойдувати важкі біла дзвонів. Згори,

мов на долоні, видно місто. У місячному сяйві воно нагадує великий воєнний табір із вогнищем посередині, біля якого могли б погрітися бійці. Насправді то не вогнище, а пожежа, спричинена вибухом стрільна з московської гармати. Вона нищить одну з вулиць міста.

Дідусь Яким виконав свій обов'язок. Він вчасно помітив пожежу, вчасно сповістив міщан. Ген там, унизу покотилися запряжені кіньми вози з бочками, наповненими водою, побігли люди з відрами, навіть загін козаків помчався на конях, щоб скоріше погасити палаючі будинки.

Дуже-дуже втомився дідусь Яким. Бути пожежним сторожем на дзвіниці — нелегка справа. Чи дощ, чи сніг, чи грозовиця — мусить сторож пильнувати. Добре, що ось цей білявенький хлопчина, Павлик, напросився у помічники дідусеві. Удвох веселіше, до того ж у Павлика очі бистрі, помічають негайно все, що внизу діється.

— Що ж, Павлику, побудь тут сам трохи, а я на землю зійду, харчів і води принесу.

— Дідусю, вертайтеся швидко, швидко... — обіззався Павлик. Йому було незручно признатися, що залишатись у темній церковній вежі самому якось страшно.

— Я не баритимусь, синку, — сказав дідусь і, покректуючи, почав спускатися крутими, дерев'яними сходами вниз.

Нижче й нижче скрипіли сходи. Тут, на дзвіниці, гуляв вітерець. Але цим разом він не кошлатив, як завжди, волоссячка на голівці хлопця: воно було ще мокре від хвилювання і праці. Адже Павлик недавно щосили допомагав дідові бити в дзвони. А то була не проста робота! Дзвони на цій вежі велетенські, самому хлопчикові, мабуть, не під силу і в одного дзвона вдарити!

Павлик трохи постояв непорушно і знову почав вдивлятися в розкинене внизу місто, чи часомдесь не загориться. Потім присів на дубову перекладаину біля найбільшого дзвона і замислився.

Дідусь про все розказав Павликові. І про те, що москвини обложили місто, і про те, що ось-ось козаки прийдуть на допомогу Конотопові, і про те, що Московщині не вдасться зробити з України собі невольницю. Павлик був радий, що хоч він ще маленький, а все ж таки допомагає Україні боротися проти ворога. Він з дідусем сторожить на дзвіниці, а це не абияка праця!

**
*

Ніч добігає кінця. Вже з годину минуло, як дідусь пішов по харчі. Павлик почав турбуватися. Добре, що все навколо спокійно. Вже й туман вранішній встає на лугах за містом. Той туман пливе сивою хмарою, підкочується все ближче до земляних валів, на яких стоять козаки й міщани, відважні оборонці Конотопу.

Пильно вдивляється Павлик у тмяно-рожевий туман. Дивиться — і очам своїм не вірить! Неначе якийсь довжелезний човен пливе в тому тумані і помаленьку наближається до Конотопу. То вирине з туману, то знову сховається. Що це може бути? Де ж це дідусь забарився? Він відразу сказав би, що воно таке.

Тим часом дідусь поспішав вулицею до своєї дзвіниці. Він ішов обережно, бо ніс Павликові мо-локо. Увесь час тривожився, щоб не вибухла пожежа, бо сам хлопець не подужає у дзвона вда-рити.

І спинився, завмер на мить дідусь від здивування. Почув раптом слабенький удар у найбільший дзвін. Потім другий, дужчий, потім третій,

лосні звуки найбільшого конотіпського дзвона:
бам — бам — бам . . .

Прокинулось місто, козаки на земляних валах вдарили з гаківниць. Сам полковник Гуляницький на коні кинувся до оборонного валу, до своїх козаків. Над головами завили перші стрільна московських гармат. З туману вилетіла кіннота і ринула на місто. Та ворог все таки не встиг напасти зненацька. Козаки зустріли ворожу кінноту таким сильним вогнем, що її лави розсипались, коні завернули назад, а десятки вершників вкрили поле своїми трупами.

Не зумів ворог підкрастися до міста. Про його прихід попередив оборонців малий Павлик. Сім гармат залишили москалі на полі, не встигли забрати їх зі собою.

Але що це з дзвонами сталося? Вони раптом замовкли. Ще раз озвалися ледве чутно, і ніби не стало їх на дзвіниці.

**
*

Коли дід Яким, поставивши глечик з молоком внизу, виліз на дзвіницю, то побачив незвичайну картину: під найбільшим дзвоном лежав непритомний Павлик. Дідусь швидко поклав хлопця на поміст, вдарив кілька разів в усі дзвони і знову кинувся його рятувати. Він розстібнув йому сорочку, потер груди шорсткою долонею, підняв голову. Хлопець почав частіше дихати, посміхнувся до діда і знову склепив повіки, заснув кріпким сном. Дідусь скинув свитку, дбайливо вкрив нею Павлика і взявся далі бити в дзвони. Сонце вже сходило, туман утікав у долини. З дзвіниці було видно, як мчалися з боків вершники — битва розгорілася наново. Дзвони тривожно гриміли, з домів вибігали озброєні міщани. За конотіпськими валами гримнули гармати, але їхні ядра посвис-

тіли кудись у інший бік, не на місто, а наче в московський табір.

Нічого того не чув Павлик. Він спав глибоким сном.

**
*

Хлопчик проснувся аж під вечір. Спершись на поруччя дзвіниці, в затінку величезних дзвонів, він широко розкритими очима вдивляється в ту картину, яку йому з радістю показує дідусь.

А є на що поглянути: скільки око сягає, навколо Конотопу червоніють козацькі жупани, скачуть вершники, з-за ріки долітають голосні звуки козацьких сурем. Це ж відбулася велика перемога українців над москалями! Он, на полях, якими йшли в наступ ворожі полки, тридцять тисяч їхніх вояків лежать на землі і вже ніколи не встануть. Велику московську армію, яка несла поневолення Україні, розгромив під Конотопом гетьман Виговський. А конотоп'яни, очолені полковником Гуляницьким з його козаками, допомогли гетьманові розгромити ворога. Допоміг у цьому й малий Павлик, сповістивши місто про наступ ворога.

Дідусь міцно пригорнув до себе хлопця, і в обох сльози радості заблищали на очах.

— А злязьте но! — загукали знизу козаки. — Годі вам на дзвіниці відсиджуватись!

Багато людей зібралися під дзвіницею, щоб побачити хлопця-героя, про якого говорило все місто.

— Ходім, синочку! — весело озвався дідусь. — Там же й молоко твоє стоїть внизу.

Коли дідусь і усміхнений та зніяковілий Павлик опинилися на землі, натовп голосно закричав



„слава” на честь їх обох, а козацький сотник посадив Павлика до себе на чудового сивого коня. Для Павлика це була велика нагорода.

— Що б ти хотів, хлопче, мати в подарунок?
— запитав сотник.

— Шаблю, шаблю хочу...

Сотник голосно гукнув козака-сурмача, взяв у нього золоту, блискучу сурму і подав Павликові: — Оце тобі подарунок від мене!

— А оце й від мене! — сказав дідусь Яким, подаючи Павликові глечика з молоком.

Павлик швидко надпив молока, бо таки й справді мав велику спрагу, подякував дідусеві, обняв козацького полковника і скочив з коня вниз. Маленького героя обступили дорослі й діти. Всі його вітали, всі розглядали подарунок — козацьку сурму. Павлик високо підняв її вгору і сказав:

— Діду Якиме, як москалі ще колись ітимуть, то ви в дзвони битимете, а я в сурму заграю на сполох! Ніколи вони сюди не доберуться!





Минуло кілька днів після Полтавського бою влітку 1709 року. Під прикриттям ночі поранений шведський вояк, на прізвище Гансен, ішов навмання, шукаючи порятунку: московські солдати люто переслідували запорожців і шведів. Вночі він відбився від своєї групи і заблудив. А поранене плече нестерпно пекло.

Так ішов він з добру годину. Почало світати. Вояк побачив перед собою досить широку річку, приховану прибережними кущами. Це була Ворскла. Збираючи всі сили, поспішив він туди. Тільки напився і обмив та туго перев'язав рану, як почув плескіт води. Не знав, чи то риба плесну-

ла, чи може весло? Лівою рукою вихопив пістоля, подарованого якимсь чубатим запорожцем з війська гетьмана Мазепи. Причаївся, та лише на мить: просто до нього плив малий човник, а з човника зляканими очима дивився білявий хлопчина років десяти, у вишитій сорочечці і солом'яному брилику.

Треба сказати, що Павлик припливав сюди вже не раз і не два, бо саме тут добре клювала риба. Тут Ворскло-річка тече широко, є де попливати. Раніше Павлик припливав сюди із своїм батьком. Але батько пішов із запорожцями і ще не повернувся, ще боронив Україну.

Шведський вояк сховав пістоля і стояв, не знаючи, що робити. Хлопчиків переляк швидко минув. Павлик ударив веслом по воді, і за хвилину підплив до берега. Хлопчик зрозумів, що перед ним — вояк шведської армії, бо мав голубуватий мундир і позолочену відзнаку.

— Сідайте, пане, якщо хочете на той бік, — сказав Павлик.

— Гуд доог!* — сказав шведський вояк.

— Сідайте в човен! — повторив хлопчик.

У цей час вони почули постріли: ген-ген, ще далеко, летіли кілька вершників. Швед пригнувся, пильно вдивився і сказав сам до себе, знову беручись за пістоля: „Рускі”.

Це слово Павлик добре зрозумів! На тих конях наближалася страшна небезпека! Швидко сів швед у човника, і Павлик повеслував на другий берег, де стояв їхній хутір. Московські розвідники, мабуть, помітили вояка в голубуватім мундирі, бо круто завернули коней і вже летіли просто сюди. Треба було хутчіше рятуватися. А тут весло мало не випало із Павликових рук: аж тепер він помітив, що праве плече у вояка черво-

* Добрий день, — по-шведському

ніло від крові. Швед кивнув головою до зляканого козацького хлопчика, мовляв, не бійся, це нічого, тільки швидше гребі! І ніколи ще так швидко не веслував Павлик! За хвилину вони вже були на другому березі, в куцах. Знову долетів звук пострілу. Втікачі не знали, чи то стріляють по них, чи навмання?

Швед стягнув із себе військовий мундир, заховавши золоту відзнаку в кишеню, зламав з куща кілька галузок і, кинувши їх у човен, накрив зверху мундиром. Павлик не розумів, що він робить. Але коли швед штовхнув човна на середину річки, і той швидко поплив униз за водою, — хлопчик аж посміхнувся: він зрозумів, що швед піддурює москалів, відвертає їх увагу — нехай женуться за човном...

Тепер прийшла черга на Павлика. Хлопчик знав ці місця чудово, бо тут і виріс. Пригинаючись і підтримуючи пораненого вояка, повів він його між кущами. Так вони добрались до долинки, а долинкою непомітно прослизнули до хутора. Вони виразно чули, як стукіт кінських копит віддалився, покотився вниз, за течією річки; потім кілька разів бабахнули постріли, і нарешті клекіт копит московських коней затих: напевно москалі побігли до човна...

Злякано зойкнула Павликова мати, коли побачила на порозі високого чоловіка у спідній сорочці, заплямленій кров'ю.

— Мамо! Дайте передягтися! Це швед, він був з козаками!..

— Пардон... Пардон... — швидко говорив швед спраглими устами і пильно дивився на жінку. Він спробував посміхнутись, але зблід і важко сів на лаву.

Мати кинулася до скрині. Коли вона повернулася із білим полотняним одягом, Павлик уже допомагав шведові скинути важкі підковані во-яцькі чоботи. Рану промили і забинтували. Не минуло багато часу, як шведський вояк, напившись молока, вже лежав у ліжку; його одяг відніс Павлик за хату, приховав. Але пістоля взяв швед до себе, під ліжку. Аж тепер всі трохи опам'яталися. Павлик нашвидку про все розповів матусі. Вона не сердилась, навпаки, погладила сина по голівці. Це помітив шведський вояк, подивився на обох блакитними очима і посміхнувся. Він хотів би кудись сховатися, може йти далі, але сил уже не мав, забагато втратив крові.

Павлик підійшов до врятованого, підніс йому ще молока. Вояк подякував, не хотів більше пити. Очі його злипалися від втоми. Раптом він підвівся і жестом показав, що таки хоче йти геть. Мати зрозуміла, що він боїться накликати сюди московського лиха. Та вирішила зберегти людину, що буде те й буде.

— Ні, ні! — сказала вона, показуючи рукою. — Там — рускі! Не йдять! Лежіть, спить. Наче ви жворий.

Нічого швед не зрозумів, але збагнув, що до нього ставляться, як до друга.

От тільки оті рускі були вже не десь там, а таки зовсім близько біля хутора. Побачивши, що шведський вояк їх піддурив, що в човні був тільки його мундир, — москалі кинулися розшукувати втікача: сам цар платив їм за кожного забитого запорізького козака і шведа! Мали наказ добивати навіть поранених...

Як тільки в хаті помітили непроханих гостей, які прожогом на конях заїхали на подвір'я, Павлик відразу ж підбіг до ліжка і сів так, як си-

дять біля хворого. Матуся також устигла покласти воякові на чоло мокрий рушник,

Двоє москалів залишилися на подвір'ї при конях, а двоє ввійшли в хату. Нічого не кажучи, вони оглянули світлицю, потім один приставив рушницю до столу, взяв у руки глечик з молоком і надпив. Не випускаючи з рук глечика, він підійшов до ліжка:

— Він хворий? — сказав він до другого.

— Тихо, тихо... не будіть його, спить — дуже, дуже хворий... — прошепотіла мати. — Це мій муж, хворий дуже...

— А шведів не бачила? — спитав москаль, розчарований тим, що шведа тут не було.

— Ні, ні, тихо, прошу вас... — відповіла матуся.

— Це мій батько, — сказав Павлик і підвівся потихеньку з ліжка.

Московський драгун, щоб перевірити, чи це справді лежить хворий, торкнувся шведового чола рукою — воно було гаряче. Переконавшись, що це хворий батько Павлика, драгун кивнув іншому, і вони мовчки вийшли. Той другий поніс і глечика; крізь вікно було видно, як він передав його старшому, який випив решту молока і кинув глечик у бур'ян. Драгуни заглянули ще в клуню, а потім сіли на коней і зникли.

— Поїхали! — радісно скрикнув Павлик. Тоді шведський вояк Гансен підвівся з ліжка і з сльозами в очах поцілував Павлика.

**
*

Сталося так, що Павликів батько вже ніколи не повернувся з Полтавського бою. Але доля послала дитині іншого батька: ним став працьовитий і спокійний шведський вояк Гансен. Чимало



років минуло з того часу; названий батько полюбив Україну і її нарід, а понад усе — свою родину. Він уже добре говорив по-українському, і дружину й сина навчив кілька слів по-шведському.

— Тепер ти знаєш, сину, що таке „гуд доог“? — питав, бувало, посміхаючись.

— Це значить „добрий день“! — відповів Павлик. — А тоді я не знав!

Коли Павлик підріс, названий батько подарував йому свого пістоля і сказав:

— Прибережи, сину, бо Полтавський бій за Україну ще не скінчився.

ПЕРШИЙ ЗАКОН ДРУЖБИ



I

Весною невеличка річка в Карпатах обернулася у повноводу каламутну ріку, і Петрусеві здавалось, що її вода кипить. Петрусь стоїть на березі і, як господар, оглядає околицю. Золотистим волоссячком бавиться вітер, сонце лагідно пестить обличчя. Так, Петрусь тут господар, на цій шматку вільної української землі. Загін Української Повстанської Армії тримає в своїх руках ці гори і береже населення від большевицьких нападів, а малий Петрусь — уже великий герой, прославлений за відважні розвідки в запіллі ворога.

Хлопчина оглянувся навколо, хотів іти і зненацька завмер: його гострі очі щось помітили в хвилях ріки. Малий розвідник припав до землі, але це він зробив скоріше від звички, ніж від потреби... На якомусь дерев'яному риштуванні бурхливою рікою плив пес.

Тварина була перелякана і, хоча б могла сама доплисти до берега, не наважувалася скочити з дощаного плота в холодну, розбурхану воду. Скільки вже тривала та мандрівка, куди несла вода, яка доля чекала тварину?

Уп'явшись очима в безпомічного мандрівника, Петрусь швидко обдумав плян, як урятувати тварину. Побіг поглядом уздовж берега туди, де річка круто закрутила, звузившись між горами.

„Пес — вірний товариш людини!” — неначе над головою прозвучав голос учителя ще з школи. „Не лишай товариша в нещасті!” — озвався другий голос командира. Нещасливий „плотар” був уже недалеко. Тварина побачила людину і тужно дивилась на неї. Вихопивши ножа, Петрусь із зусиллям відтяв від стовбура дерева



тверду гілку, що мала вигляд гака. Тепер він нічого вже не бачив, крім розширених від жаху очей тварини. Вона ж спробувала, навіть, привітатися з людиною, махнувши хвостом. Від того руху дошки захитались, і пес завмер. Водяний кругіж обертав плота, і то один, то другий бік дощок занурювався в кипучу хвилю.

Відстань була завелика, щоб досягти плота гіллякою. Та гаяти часу не можна! Як у крижані обійми, ступив малий повстанець у холодну воду, глибше, глибше, вже вище колін, назустріч плотові. Стискало в грудях, але його рухи були певні й рішучі. Петрусь простягнув гілляку обома руками вперед — гак зачепився за дошки. Пес, підбадьорений близькістю людини, набрався відваги і, притоплюючи плота, з усієї сили стрибнув до хлопця.

За хвилину обидва вже були на березі і тиснулись один до одного, дрижачи від холоду.

— Як же тебе звати, песику? — запитував Петрусь пса, витираючи його мокру шерсть кінцем сорочки. — Назву тебе „Плотарем”. Ти ж на тих дошках приплив сюди!

Малий повстанець оглянувся: плота вже не було видно, та його і взагалі не стало. На самім повороті швидка хвиля вдарила його об каміний виступ, і лише кілька окремих дощок ще кружляли в мутному вирі.

Так вони зустрілися, і так вони подружили людина й тварина.

II

— Доручаю це тобі, Петрусю! — сказав широкоплечий, зарослий бородою повстанець, притримуючи за нашійник Плотаря, що лежав, розпластившись, на теплій землі, і тільки оком косив на господарів. Тут, на пагорбі, вкритому колючими кущами, було їх тільки троє: командир повстанців-розвідників; Петрусь і пес Плотар.

Малий розвідник був гордий за кожне доручення командира. Вже не раз він, переодягнений за пастушка або з книжками під рукою, йшов униз із гір в українські села, повідомляючи людей про небезпеку від большевиків. Приходили солдати, шукали кількох селян — і не могли знайти, не могли заарештувати й відіслати в Сибір; хотіли забрати худобу — і не могли знайти її, бо люди, попереджені повстанцями, заздалегідь ховали худобу в горах... А тепер Петрусь мав занести в одну з повстанських криївок донесення командира розвідки, що долиною проїхала на конях група большевиків.

— Через півгодини, — продовжував повстанець, — я випущу до криївки Плотаря з найновішими відомостями.

Під час війни Петрусь став сиротою. Повстанці щиро полюбили відважного маленького хлопця і стали для нього і родиною, і пристановищем, і школою. А тепер ще веселіше Петрусеві: він має Плотаря, великого мудрого пса, що за цей рік виріс і що розуміє кожнісіньке слово Петрусеве.

Хлопчаина погладив пса, і той привітно крутнув хвостом, але дивився якимось сумно. Шкода було розлучатися обом друзям, та наказ наказом, і Петрусь пішов. У руці він ніс великий окрасць хліба, а в тім хлібі заховану записку. Доводило-

ся так робити, бо большевики надзвичайно пильно обшукували кожного, кого зустрічали в горах.

Із-за кущів малий розвідник оглянувся назад командир повстанців махнув йому міцною рукою і, чи то був знак на прощання, чи то повстанець хрестив дитину на дорогу — не можна було розібрати. Поруч із командиром лежав пес Плотар, простягнувши на землі лапи і поглядом ніби запитував: „Петрусь, чому не взяв і мене з собою?..”

III

Кущі наче розступалися перед малим повстанцем, потічки звужувалися і гори знижувалися, щоб легше було йти їх заступникові й оборонцеві. Рідна земля, рідні Карпати, рідна Україна! Та на Україні був ворог. Отож десь напівдорозі щойно Петрусь відхилив гілку ялини, як перед ним затремтіло чорне очко рушниці. „Попав якраз на большевика!” — мигнула думка, коли Петрусь побачив червоного кашкета. Жадною рисочкою на обличчі хлопець не видав свого хвилювання.

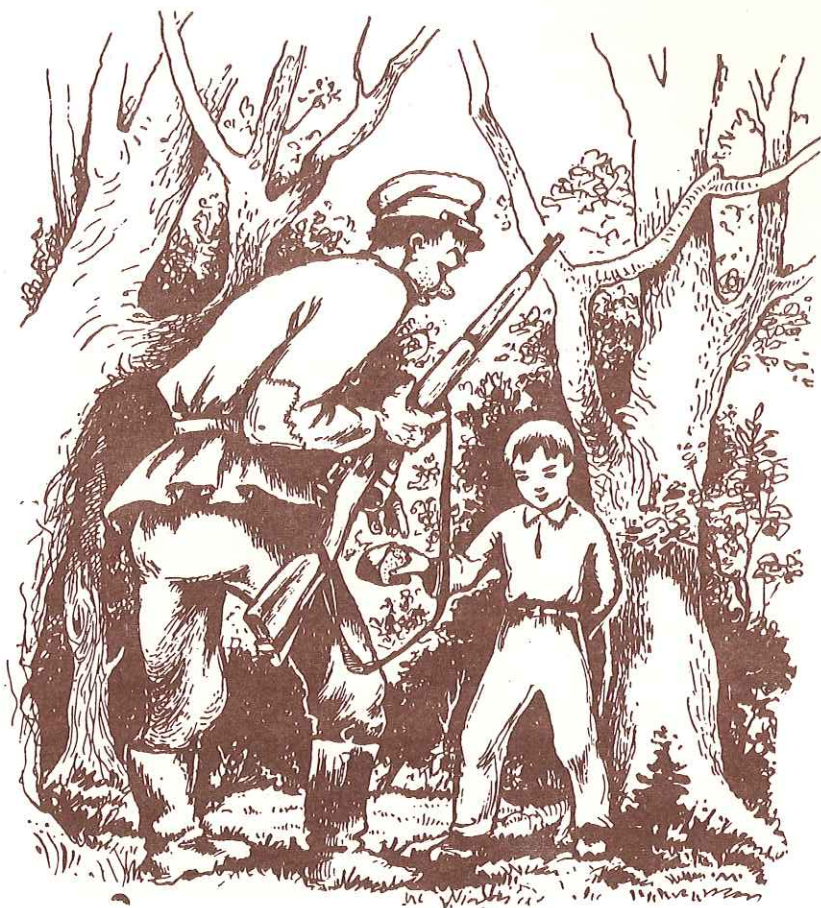
— Ти хто? — засичав по-московськи большевик, але, побачивши хлопчика, опустив рушницю. — Підійди ближче, дай хліба, дай... Їсти хочеться.

І солдат потягнувся рукою до хліба.

— Я для бабусі несу! — запротестував хлопчик.

— Для якої „бабусі?”... — перекривив солдат, прижмуривши й без того вузькі очі. — Давай хліб!

Петрусь розламав окраєць, залишивши собі той шматок, в якому було заклеєне донесення командира. Але червоний кашкет щось неначе зга-



дав, кинувся до дитини і, не звертаючи уваги на хліб, почав спритно обмацувати кишені і навіть рубці хлопчикової сорочки. Пересвідчившись, що дитина нічого з собою не несе, солдат раптом нагнувся і сів, кладучи рушницю на коліна:

— Давай хліб, я цілий день не їв.

Петрусь подав йому шматок крайця. Солдат зірвався на ноги, він хотів вихопити й другий шматок із руки Петруся. Розвідник відразу ж збагнув, яка небезпека загрожує не лише йому, а й цілому повстанському загонові. Це ж тут навколо лежать большевики, стережуть — голодні, а лежать, щоб не тільки в Петруся, а в усієї Ук-

раїни хліб забрати. Спритно вислизнув Петрусь з-під рук напасника, та солдат вп'явся міцно в ковнір блаженської сорочини. Тоді Петрусь миттю надломив шматок свого крайця і кинув до рота. Разом із хлібом там була й записка. Солдат підозріло блиснув очима, але заспокоївся, тримаючи в руці й другий окрасць. Дитина, втираючи сльози, повільно пішла від нього.

За першими ж кущами Петрик кинувся щодуху вперед: з вийнятого із рота шматочка хліба він побачив, що краєць папірця залишився в хлібі солдата. Біг, низько схилявся, як вуж, повз під кущами і, коли вже хотів передихнути — раптом постріли заgrimіли в горах.

Большевицький солдат, помітивши клаптик папірця в хлібі, стріляв із автомата навздогін, куля за кулею мчались над землею, і одна з них вжалила малого розвідника. Застогнало, зойкнуло в горах.

Але Петрусь не зойкнув. Дарма, що куля пробила ногу, що кров червоною латкою виступила на штанцях. Він повз далі, в яр, до струмка. Та не далеко проповз, бо все навколо пожовкло, неначе за кілька хвилин наступила пізня осінь, і хлопчина зомлів. Він ще раз розімкнув очі, ще проповз кілька десятків кроків, аж золотиста голівка безсило впала на руки.

IV.

Прокинувся Петрусь, почувши чісь тепле дихання біля себе. З напругою розтулив очі — і зустрівся з великими вологими очима Плотаря. Пес лежав побіч дитини і лапою легенько торкав її плече. Розумна тварина бачила кров і зро-

зуміла, що з його приятелем щось трапилось. Але як Плотар опинився тут?

Дужий вівчарик хотів допомогти Петрусеві повзти, пробував навіть підсунутись під Петруся, щоб понести його на собі, але не мав аж стільки сили. Мало не стогнучи від болю, малий повстанець доторкнувся рукою до ноги, вимазаз пальця у крові і помалював нею шкіряний нашійник Плотаря.

— У криївку, біжи в криївку, Плотарю, і приведи когось! — прошепотів Петрусь. Пес почув знайоме слово „криївка” і зрозумів. Він на мить завагався, не хотів кидати того, хто рік тому врятував його від смерти на ріці. Але Петрусь повторив наказ — і Плотар із кров'ю на нашійнику побіг. Він знайшов би криївку й за сто миль звідти! А тут вона була недалеко.

Петрусь добрався до потічка, облив рану водою і обмотав ногу шматком сорочки. Тепер він міг спокійніше чекати на своїх: Плотар поніс на нашійнику не лише тривожний знак — кров, але й записку-повідомлення старшого розвідника.

Плотар виконав своє завдання: відділ повстанців негайно вирушив у напрямку, вказаному розвідником, а двоє прийшли вслід за розумною твариною і забрали пораненого й непритомного Петрика в криївку.

— Кріпись, Петрусю! — цей голос збудив хлопчика з півсну. Над Петрусем стояв широкоплечий повстанець-розвідник, у криївці було тихо й затишно і приємно пахло свіжим хлібом:

— Рану вже промили, вона скоро заживе, і ми ще повоюємо. Будемо воювати, аж доки Україна вільною стане!



Петрусь радісно і вдячно посміхнувся, а зором кинувся шукати свого вірного приятеля, Плотаря.

— А він... живий? — шепотом запитав Петрусь, і слаба усмішка прикрасила його гарне личко. Плотар підійшов до ліжка і торкнувся лапою Петрикової руки.

— Після того, як ти пішов, — розповідав широкоплечий розвідник, — Плотар раптом занепокоївся, почав рватися з рук, і видно було, що

хотів іти з тобою. Я ще трохи його потримав, а потім пустив, ануж, думаю, щось сталося?.. Ба-чиш, не помилився Плотар, знайшов тебе скоро, бо біг по твоєму сліду.

Петрусь слухав оповідання з заплющеними очима і ніжно гладив рукою Плотаря, який сидів біля ліжка, поклавши голову на ковдру.

— От ви справжні друзі, — сказав повстанець, підійшовши й собі до ліжка, — ви врятували один одного — ви вже виконали перший закон дружби.





ЛЮДИНА ЩО З НЕБА ВПАДА

Була велика війна. Тоді не співали птахи, тільки вили бомби, і не плуг орав поле, а танки.

Німецькі загарбники везли потягом з України багато українських родин у Німеччину на примусову працю. По дорозі юнаки стрибали з вагонів і зникали у лісах. Вони йшли в українські повстанці, щоб бити ворогів України — німецьких і большевицьких зайд. Але старші люди з дітьми не могли втікати.

Так прибув той потяг аж у Берлін — німецьке столичне місто. Людей помістили в бараках, обгороджених колючим дротом, на передмісті Берліну, коло фабрики. Там вони працювали.

У тих бараках мешкали і діти — смуглявий кучерявий Василько і трошки старша, синьоока дівчинка Марія з мамою. Тяжко жилося дітям, але вони ще міцніше приятелювали і ділилися в нужді навіть шматочком хліба; часто згадували свою країну, коли разом починали ходити до школи.

Якось надвечір заревли тривожно сирени. Діти вже знали, що це американські, англійські, або канадійські літаки летять бомбардувати ні-

мецькі фабрики, які виробляють зброю для війська.

Разом з іншими людьми сховалася Марія з мамою в невеличкій землянці. Василько пішов з ними. Він не мав нікого рідного, бо большевики забрали і тата, і маму в Сибір, і тому мама Марії була і його мамою.

Щойно німецькі гармати почали стріляти в небо, як уже загриміли літаки, засвистали бомби, затряслася земля і було чути, як із гуркотом валяться високі фабричні будівлі. Діти дрижали від страху і плакали. Марійці було вже дев'ять років, вона не сміла боятися, бо тримала на руках маленьку сестричку, доки мама готувала їй молоко. Та Марійка мало не впустила сестрички, коли кілька великих бомб із жажливим скреготом влучило прямо в фабрику, що стояла біля табору. Дим і вогонь від вибуху залетів аж у землянку. Було тяжко дихати.

У Василька темні оченята аж блищали, так йому кортіло побачити бомбардування, коли саме валяться від бомб фабрики. І як тільки трохи затихла стрілянина, а літаки скидали бомби десь на іншу частину Берліну, Василько непомітно протиснувся наперед і глянув крайком ока за двері землянки: замість високої фабрики лежала ведетенська купа цегли і заліза.

— Дивіться! Дивіться! Летить! — голосно гукнув зненацька хлопчина. У відповідь тільки мати крикнула на Василька. Ніхто не йшов, бо боялися бомб. Тоді Василько відгорнув з чола назад кучеряве волоссячко і тільки видно було,

як майнули його босі ноженята кудись у дим, до розбитої фабрики.

**
*

Що ж то летіло? Що побачив Василько?

То був легкоспад. Василько почув, як знизу із землі стріляли з кулемета раз, удруге, втретє. . . Легкоспад летів прямо на розбиту фабрику і був уже зовсім невисоко, — людину дуже добре було вже видно. Аж раптом кулі з кулемета влучили — легкоспад загорівся. Над самісінькими руїнами фабрики він спалахнув, і вже не легкоспад, а велика палаюча шовкова куля впала між каміння. Василько кинувся туди, — адже там є людина!

Хлопчина добре обпік босі ноги, перескакуючи через звалища гарячої цегли та покручених залізних кістяків.

Нарешті знайшов він те, що шукав: на скручених рейках догоряв завислий легкоспад, а кроків за п'ять від нього лежала людина в хутрянному одязі, широко розкинувши закривавлені руки. Василько озирнувся — ніде ні душі — і метнувся до пораненого.

— Дядю, дядю, вставайте! . . . Це я, не бійтеся, це я, Василько. . .

Поранений не рухався, тільки живі струмочки крові повільно збігали з обох його рук. Руки були оголені: кулі з німецького кулемета зірвали рукави хутряного комбінезону.

**
*

Не минуло й півгодини, як скінчилася повітряна тривога. Канадійські літаки натовкли ні-



мецьких фабрик мов скла й відлетіли до Англії, де вони мали свій аеродром. Але один літак ніколи вже не повернувся до своїх друзів. Він упав на місто, влучений зенітними набоями. Це з нього встиг вискочити з легкоспадом тільки один молодий летун-пілот. Де той летун — про це знав тільки Василько.

Та хлопчина сам нічого не міг зарадити. Отож, коли його вірна приятелька Марійка була сама, Василько розповів їй свою таємницю. Її великі блакитні очі зробилися ще більшими.

Дівчинка була старшенька і вже знала, що робити; вхопила недопиту сестричкою пляшечку з молоком, шматок хліба і свою недільну білу хустину, розмальовану зозульками, — та майнула непомітно за Васильком.

Летун уже намагався вставати. Це помітив у півтемряві Василько і шепнув товарищі. Марійка схилилася над пораненим пілотом. Її зграбні маленькі руки забігали по хутрі, потім вона скинула шкіряну шапку, потягла до низу замок — і хутряна куртка розстебнулася.

— Васильку, це нічого... Він не поранений у серце...

Вона вклала в уста літуна шийку пляшки і, легенько порухуючи його головою, примовляла:

— Пийте, пийте...

І справді — він пив! Пив, не відкривши очей, так чудно, як малесенька сестричка, яка ще й не знає, що робить. Зненацька пілот здригнувся, поворохнув рукою і зідхнув. Потому розплющив очі. Чи не бачив у темряві дітей, чи не знав, де

він, бо заговорив щось швидко, незнаною для дітей мовою:

-- Listen! Guns! Turn left! Radio! What's wrong with radio? *

Потім поранений окинув оком дрібні, нахилені над ним постаті:

— You! Why are you here? Where am I? **

Вражені незрозумілою мовою, діти мовчали. Василько тремтливою рукою простяг пілотові хліб. Пілот посміхнувся і тяжко зідхнув — він не міг узяти хліба перебитими руками. Хлопчина знав кілька слів по-німецькому і запрошував:

— Брот. . . Ессен, ессен!

— Ессен из капут, *** — відказав поранений, пригадавши, що місто Ессен вже бомбардували. Він думав, що коло нього німецькі діти, і тому сказав слово „капут”.

— Він не розуміє, Васильку, що ти говориш, — озвалася тихо Марійка, перев'язуючи поранені руки пілота своєю хустиною. Сиві зозульки на хустині потемніли від крові.

— А як же говорити? — аж розсердився Василько.

І раптом пілот здригнувся увесь, піднявся на ліктях і радісно блиснув очима:

— Як ви говорите? По-українському?! Дівчинко, ти українка?

— Ми українці, нас тут багато. . . Нас німці вивезли, — прошепотіла дівчинка.

* Слухай! Кулемети! Наліво! Радіо! Що сталося з радіо?

** Ви! Чому ви тут? Де я?

*** Ессен — по-німецькому їсти. Також назва міста. Капут — кінець.

— І я також українець! — закричав радісно малий Василько. . . Він аж сів від здивування, почувши, що чоловік, який упав із неба — говорить по-їхньому.

— Я теж українець. Народжений у Канаді. Я пілот канадійської повітряної фльоти. Ми бомбардуємо німців, щоб і вас визволити. . . — Його обличчя скривилося з болю. Мусів замовкнути на хвилину.

— Діти, не говоріть нікому, що я тут!

— Ми прийшли вас сховати і дати їсти, — похапцем відповів Василько.

**

Від тієї хвилини не було на світі більших і щиріших друзів, як поранений канадійський пілот-українець і двоє українських дітей у чужому ворожому місті. . .

**

Щовечора мама дозволяла Марійці пити молоко, якого не допивала маленька сестричка.

Марійка тільки вдавала, що п'є молоко: вона — хоч як їй самій кортіло, — непомітно виносила молоко своєму дорослому другові — українському летунові. Дівчинка затимила прохання пілота і нікому не зраджувала таємниці. Уперше в житті вона говорила мамі неправду, дякуючи за молоко, але ця неправда не була лихою.

Одного разу мати таки помітила. Якраз хлопчина хотів вибігти з бараку з якимсь паперовим пакуночком, як вона запитала:

— А зачекайно-но, Васильку, що ти несеш?

Василько не міг не послухати, хоча й нерідної,



але такої гарної дорогої мами. Він схилив кучеряву голівку, розгублено підшморгнув носом і подав пакуночок. То була стара-престара, вся в латах, але чиста, добре випрана сорочка. На запитання здивованої матері, де і для чого взяли діти сорочку, Марійка розповіла, що знайшла сорочку на смітнику, а треба її... треба для... — і не сміла сказати.

— Мамо, а ти мене любиш? Ти нікому не скажеш?..

— Шибеники! Що ж ви вже нарobili?! — аж руками сплеснула мати.

Та коли Марійка все розповіла — тієї ночі пішла мати з дітьми на руїни фабрики.

Пілот почув чужі кроки і, швидко витягнувши револьвер з-під каменя, приготувався. Він нізащо не хотів потрапити живим у ворожі руки. Та до нього долетів шепіт Марії:

— Отут, наш український летун... — і в словах дівчинки чулася гордість.

За хвилину пілот міцно потискав лівою рукою, бо права ще не загоїлася, руку матері Марійки та Василька і заспокоював її, щоб не плакала.

— Як же ж не плакати, — схлипуючи, говорила мати. — Хоч ви і з Канади, а я полтавка, а все ж таки наш земляк...

При тому Василько урочисто подав пілотові пакунок. Таких подарунків він мав уже чимало: пілот хотів передягтися у цивільне вбрання і тоді він буде подібний до першого-ліпшого робітника з табору. Мати все ще дивувалася...

— А мені діти казали, що у вас обидві руки кулями пробиті. А ви ж ручкаєтеся. . .

— Уже пройшло. Ось вони — мої лікарі. Лівою володію цілком, а права заживе, доки Василько справжнім козаком стане. . . Тепер з нього вже неабиякий козак.

Василько був дуже гордий і щасливий за такі слова.

Потім пілот і мати говорили щось про папери-документи, про німців і мати додала:

— Добре ви їх з неба б'єте! Я страх, як боюся бомб, а як ви летите, дивлюся мов на янголів.

**
*

Минув ще якийсь час. Почалися осінні дні. Або дим від бомбардувань, або туман застилав вулиці Берліну та й усієї Німеччини. Пілот уже передягся цілком у цивільне вбрання, руки загоїлися, папери-документи принесла йому мати Марійки.

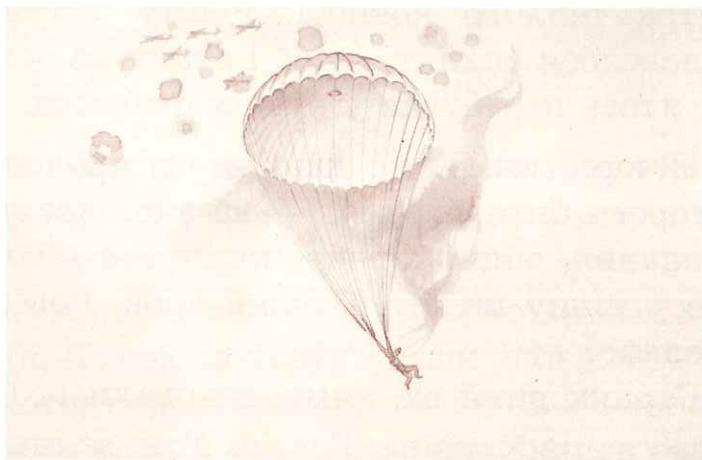
Тепер пілот дав подарунки дітям: Василькові свою летунську відзнаку, а Марії — відірваного від хутра теплового ковніра. Решту летунського одягу довелося спалити, щоб і знаку не осталося, що тут хтось перебував у руїнах фабрики.

— Нічого, мамо, не тільки не пропадемо, а ще й ворога бити будемо, — весело сказав пілот на прощання, міцно, міцно поцілував обох дітей і пішов у нічну пільму. Ступив крок, повернувся і ще додав:

— Гарних дітей ви, мамо, виховали. . . Гарних дітей має наша Україна. Ростить діти, великі, мужні і розумні!

Живе в Канаді і тепер відважний канадійський пілот-українець, і далі літає високо, упарі з пта-
хами, у вільному синьому небі. І часто його літак
перелітає над тим гарним будинком у Канаді, де
тепер живуть з мамою Василько і Марійка — на-
ші, колись малі, герої. Марійка вже сама стала
мамою, а Василь закінчив університет і став жур-
налістом. Він пише до англійських і до україн-
ських газет та журналів про Україну і її боротьбу
за волю, писав уже і спогад про другу світову
війну, про Берлін і про людину, що з неба впала
і знову в небо злинула.

Тисячі літаків пролітають щодня над Кана-
дою. І в одному з них — канадійський пілот укра-
їнського роду Роман Рибчук, так щасливо врято-
ваний у Берліні. Кожного року він приїздить від-
відати дім своїх рятівників, привозить дарунки і
цікаві книжечки для Марійчиних дітей, розпові-
дає про далекі країни, де він літає. . .



ПОЯСНЕННЯ

МАЛЕНЬКИЙ ДЗВОНАР ІЗ КОНОТОПУ

Конотіп — місто на півночі України, сильно укріплене валами й вежами. У 1659 році велика московська армія облягла Конотіп, щоб здобути цю твердиню і тоді далі піти війною на Україну. Багато тижнів тривала облога, українські війська й мешканці завзято обороняли місто й усі московські штурми були даремні. Тим часом гетьман Іван Виговський зібрав в Україні своє військо і прийшов визволити Конотіп.

Вранці 8 липня 1659 року розпочався страшний бій — гетьман Виговський розбив зовсім московську армію. Тридцять тисяч москалів загинуло, а безліч вояків та й московських полководців опинилися в полоні. Велика московська армія перестала існувати.

БАТЬКО

Полтава — місто в Україні над рікою Ворскло. Під Полтавою відбувся 1709 року бій гетьмана України, Івана Мазепи, і його союзника, шведського короля, Карла XII-го, — проти московського царя, Петра I-го. Шведський король був поранений і не міг керувати боєм — переміг цар Петро. Гетьман Мазепа і король Карло мусіли залишити Україну. Багато шведських вояків врятували українські селяни і вони залишилися жити в Україні.

ПЕРШИЙ ЗАКОН ДРУЖБИ

У вересні 1939 року почалася велика друга світова війна. У цій війні дуже потерпіла Україна. Німецькі війська під проводом диктатора Гітлера рушили на Україну, щоб загарбати її родючу землю і її багатства. Тоді українці створили свою таємну підпільну Українську Повстанську Армію (в скороченні УПА) для боротьби проти німецьких наїздників. А коли на Україну стали із півночі знову наступати давні московсько-большевицькі загарбники, УПА почала теж із ними свою боротьбу. Тереном боротьби УПА була вся Україна, але для українських повстанців найкращим захистом були гори Карпати.

І якраз у Карпатах відбуваються події, змальовані в нашому оповіданні.

ЛЮДИНА, ЩО З НЕБА ВПАЛА

Це оповідання теж з часу другої світової війни. Німці, захопивши в свої руки Україну, вивезли багато тисяч українців на примусові праці в Німеччині. По закінченні війни (1945 р.) українці з Німеччини переселилися в різні вільні країни світу, найбільше до З'єднаних Штатів Америки і до Канади.

Хоч далеко від рідної України, але живуть вільно, а не в московсько-большевицькому ярмі, і вільно-свобідно плачуть рідну українську мову й культуру, мають свої рідні українські Церкви, рідні школи, товариства. І працюють для визволення України з московсько-комуністичної неволі.

ЗМІСТ

	Стор.
Маленький дзвонар із Конотопу Ілюстрації М. Михалевича	3
Батько Ілюстрації М. Дмитренка	12
Перший закон дружби Ілюстрації М. Михалевича	18
Людина, що з неба впала Ілюстрації М. Михалевича	28



1.75